

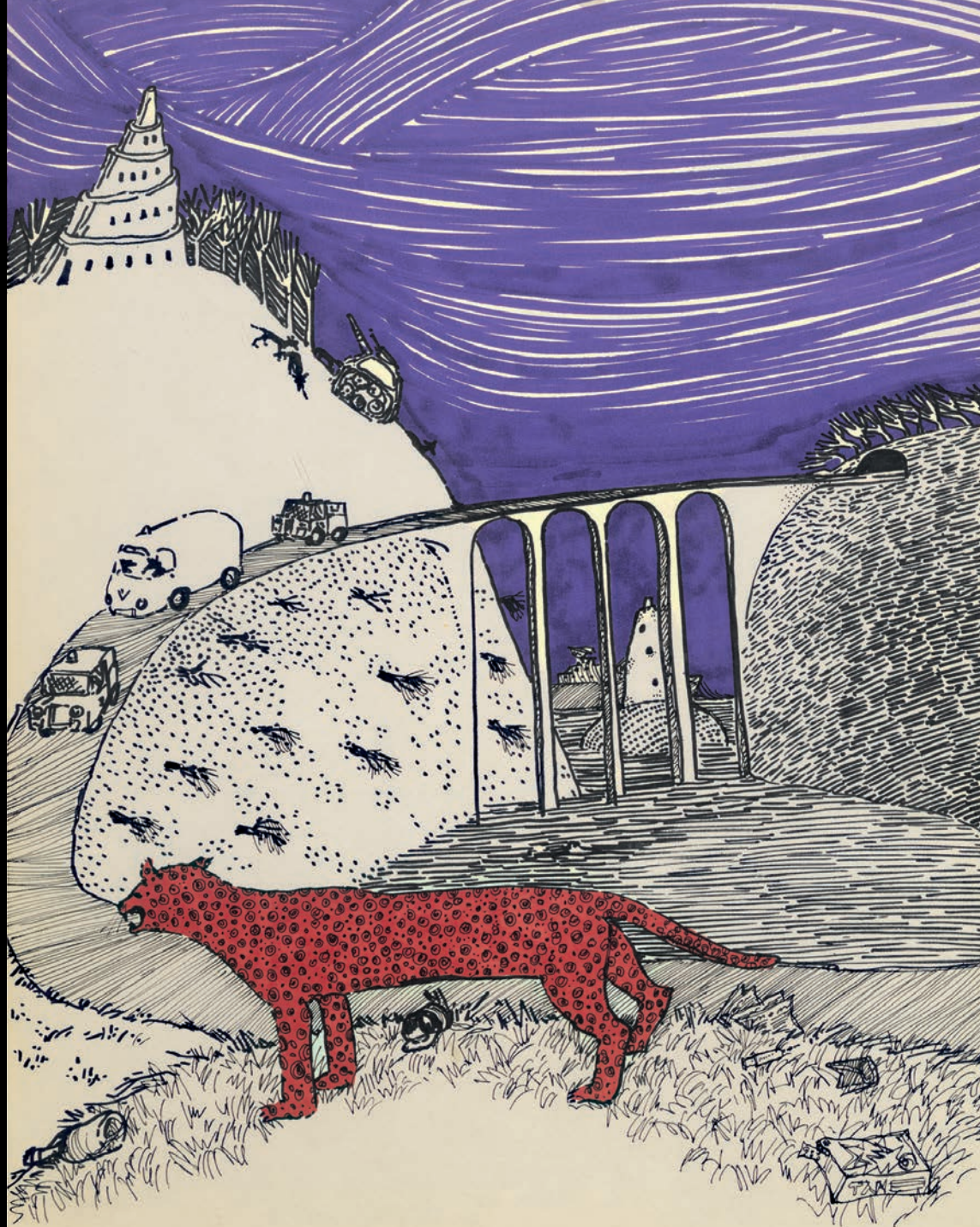
ROSER RIUS I CAMPS

MEMÒRIA DIBUIXADA

Presó de Yaserías
(1974-1975)

Pròleg d'Ignasi Aragay

L'AVENÇ

MEMÒRIA DIBUIXADA

ROSER RIUS I CAMPS

MEMÒRIA DIBUIXADA

Presó de Yaserías

(1974-1975)

Pròleg d'Ignasi Aragay

L'AVENÇ
Barcelona
2025

Barcelona, setembre de 2025
© del text i les il·lustracions, Roser Rius i Camps
© del pròleg, Ignasi Aragay
© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2025
Mallorca 221, sobreàtic
08008 Barcelona
www.lavenc.cat
www.llegirencatala.cat

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç
Il·lustració de la coberta: *Pantera roja*. 26 de setembre de 1975. © Roser Rius i Camps.
Il·lustració de la contracoberta: *Centpeus*. Març 1975. © Roser Rius i Camps.

THEMA: DNC 1DSE-ES-J 2ADC 3MP
ISBN: 978-84-18680-59-5
Dipòsit legal: B 11576-2025
Imprès a Gráficas 94

Es reserven tots els drets.
Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública
o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada
amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei.
Adreça a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics)
si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra
(www.conlicencia.com; 93 272 04 47).

A les companyes i companys de *La Comuna Asociación de presxs y represaliadxs por la dictadura franquista* i de l'Associació Catalana de Persones Ex-preses Polítics del Franquisme per la lluita sense treva que desenvolupen per la Veritat, la Justícia i la no repetició.

Roser Rius i Camps (Barcelona, 1947) Lluitadora antifranquista des de l'any 1966, va ser detinguda i torturada al final de la dictadura. Condemnada a tres anys de presó pel TOP. Després de la mort de Franco, va sortir en llibertat amb l'indult del rei el desembre de 1975 després estar detinguda durant 14 mesos a la presó de Yserías a Madrid. Des de llavors no ha deixat de lluitar en la defensa de la classe treballadora, pels drets de les dones, pel dret a decidir de Catalunya, per la solidaritat amb les persones migrants, i per la recuperació i la vigència de la memòria històrica. Activista a *La Comuna presxs del franquismo*, l'any 2019 va presentar una querella per tortures contra el policia Antonio González Pacheco, dins de la campanya de querelles (més de 115 actualment), promoguda per CEAQUA (Coordinadora Estatal de Apoyo a la Querella Argentina contra los crímenes del franquismo).

En la seva trajectòria professional com a il·lustradora i autora de llibres infantils ha treballat per més de 50 editorials a Catalunya, Espanya i Alemanya, amb edicions als EUA, Mèxic, Bolívia, Xile i Corea.

TAULA

Pròleg d'Ignasi Aragay	11	Com aprofitar les llargues hores	61
Peus negres	13	Passen poques coses... i no totes bones	62
		Unes surten i altres entren	66
La sortida	15	Nadal	73
		La Mari Luz surt de la incomunicació	77
Com va començar tot	17	Gener, un mes buit	78
Presa de consciència	22	Primera visita de presó a presó	82
Prendre partit	23	Denunciem els maltractaments a la DGS	85
La por	25		
La detenció		Primavera amb enyorança i rumors d'indult	87
Escrit per a no oblidar	27	Les visites porten aire fresc	90
Les veïnes veuen el Telediario	28	Arribades, llibertats i trasllats	91
Les companyes del sumari	31	Llei de perillositat social i prostitutes	95
	32		
Presó de Yaserías		La fuga de la Mari Carmen i la caiguda de Saigon	97
L'entrada al departament de polítiques	35	De nou «la calle del Correo»	98
La presó per dins i per fora	37	La solidaritat ens apropa	99
Les primeres cartes	40	La caiguda de Saigon	102
	40		
El pes del sumari de «la calle del Correo»		Sort de les companyes	103
Un retrat de les protagonistes	43	Noves companyes que porten alegria	103
	45	Indefensió davant del metge	106
La família respon	51	Estat d'excepció i judicis	109
Els treballs i els dies	54	Judici frustrat contra la policia	109
<i>Estampas de la vida carcelaria</i>	58	De Yaserías a Carabanchel	115

Judici contra la policia per tortures i judici frustrat al TOP	116
Calor i enyorança	120
Condemnes a mort, vaga de fam, afusellaments	127
Vaga de fam	129
Cel·les de càstig	132
Consells de guerra	134
Cinc afusellaments	136
Salt enrere: el nostre judici al TOP	141
La llarga agonía del dictador	151
Operación Lucero i mort de Franco	162
La darrera carta	164
Sortida i arribada a Catalunya	167
La primavera de les dones	171
Vam fer nostres els carrers	172
Epíleg	175
Documents citats	177
Cronologia	179
Agraïments	182

EL DISCRET ENCANT DEL COMPROMÍS

La conec fa anys, la Roser. També al Martí. En el meu imaginari —i crec que també en el seu— són inseparables. Amb el temps vaig anar sabent detalls sobre la seva participació en la lluita antifranquista i el seu pas per la presó, a Madrid. A Palau-saverdera (Alt Empordà), el poble d'on ell és originari i on hem compartit amistat i algunes aventures polítiques i cíviques, d'entrada me'n va arribar una imatge nebulosa, feta de rumors imprecisos i d'exageracions no sempre benintencionades: ETA, el túnel per posar-hi explosius en l'atemptat de Carrero Blanco... Buf! Als pobles, ja se sap. Les *fake news* són més velles que l'anar a peu, safareig viperí.

Ella era la petita d'una família d'onze germans del Raval barceloní, el que llavors era el Barri Xino, amb una mare formada com a mestra sota els principis de Maria Montessori i que va educar els fills a casa en un ambient de llibertat i creativitat, sense trencar amb les arrels cristianes i catalanistes. La família del Martí era més tradicional. Fins a la seva detenció, els respectius pares no van saber res de la seva arriscada militància.

La Roser i el Martí mai han fet ostentació del seu compromís antifranquista. Són de tarannà discret, de feina callada. Bona feina. Aparentment, més reflexius que d'acció. Però un dia van ser joves i se la van jugar. Sempre han continuat fidels a les seves idees de justícia social i solidaritat, de llibertat i defensa de la catalanitat, treballant des de la base. Han continuat compromesos amb moviments veïnals, lluny del *mainstream* polític. La seva és una radicalitat ètica: la Lliga Comunista Revolucionària-ETA VI, que van impulsar i que els va portar a la presó, era contrària a l'ús de la violència. Són gent pacífica i seriosa, cultes i dolços. Professionalment, la Roser ha fet una notable carrera com a il·lustradora infantil i juvenil, el Martí com a mestre.

Només ara, cinc dècades després de la mort de l'infame dictador Francisco Franco, la Roser, a 78 anys, s'ha decidit a recuperar un material preciós, tant des del punt de vista de la memòria i la petita història com pel seu valor artístic: són els dibuixos (i els textos, que ha ampliat i contextualitzat) del dietari de l'empresonament a Yserías, entre octubre de 1974 i desembre de 1975, quan en va poder sortir en ser inclosa en l'indult general dictat quinze dies després de la mort al llit del *generalísimo*. El Martí, amb qui ja havia contret matrimoni —els havia casat el 1969 per pressió familiar un germà d'ella, capellà missioner a l'Àfrica—, també va estar empresonat, ell a Carabanchel. Es van escriure moltes cartes.

Aquest llibre, doncs, és la història d'una militància política des de l'idealisme i l'esperit revolucionari de ruptura. És una mirada diferent d'una Transició viscuda perillosament, en el si de l'extrema esquerra clandestina. Eren temps d'idealismes, el Maig del 68 i el marxisme feien forat i Catalunya bullia ideològicament —a les universitats, al món obrer, a l'escoltisme...— amb l'esperança de fer arribar la democràcia. L'experiència de la Roser i el Martí, que el 1973 s'havien traslladat a Madrid i estaven al nucli dirigent de la LCR-ETA VI, reflecteix aquell moment de compromís, esperança i lluita. Tot era possible.

Alguns van arriscar molt. Anar a parar a una presó franquista a la capital espanyola, amb 27 anys, no és cap broma. De petit, per les mateixes dates, vaig visitar el meu pare a la Model, on es va passar un mes després de la caiguda de Sabadell de l'Assemblea de Catalunya. Recordo el patiment de la mare, i el meu xoc emocional. Entenc molt bé, doncs, què devia significar per a la Roser, el Martí i les seves famílies i amics aquell daltabaix, més tenint en compte que la premsa i la televisió ho van amplificar i distorsionar.

Entre moltes altres coses, la Roser explica amb detall el moment de la detenció i les tortures de la policia, amb Antonio González Pacheco, àlies *Billy el Niño*, com a mestre de cerimònia. Va rebre de valent. Però ni ella ni els altres set detinguts van deixar anar res. El convenciment els va fer valents. És un luxe poder disposar ara del seu relat vivencial, un testimoni que, en els temps d'involució que vivim, guanya encara més sentit: la defensa de la democràcia, la llibertat, la igualtat i el respecte a la diversitat és una tasca permanent. Sempre cal tornar-hi. La Roser, el Martí i els seus companys de militància, malgrat que la història no seguís el rumb que ells desitjaven, no van defallir. Que avui la cadena del compromís segueixi depèn de tots nosaltres.

Ignasi Aragay

PEUS NEGRES

Jo vaig tenir els peus negres
l'octubre de 1974,
negres, verats de verd i de morat.
El dolor pujava pels turmells
morint a mitja cama.

A còpia de cops,
l'ànima de ferro de la porra
va dibuixar una geografia
de la tortura sobre la meva pell.

L'amor, les idees, la solidaritat
van embolcallar la meva por.
Protegint-me de la delació.

Més tard, les negres ungles
van caure una a una.
i, al mig dels peus,
m'hi van quedar uns estigmes
rodons, com monedes.

Jo vaig tenir els peus negres
a l'octubre de l'any 74,
però els cops,
com el mall contra el ferro,
van forjar la meva força.

2009

Peus negres. Gravat al vernís tou efecte crayon, 2009.

LA SORTIDA

Dimarts 2 de desembre del 1975

—*Rusé, recoja sus cosas, ha llegado su orden de libertad.*

La funcionària havia entrat al menjador quan ens preparàvem per sopar.

Des del discurs del rei proclamant l'indult, dia rere dia anhelàvem sentir aquesta comunicació, que es podia produir en qualsevol moment. Amb comptagotes havien anat sortint algunes companyes.

No feia ni quinze dies que Franco havia mort al llit. L'Eva, matinera, havia sentit la notícia a la ràdio de la cuina, per fi ha mort el dictador! Sense dir cap paraula vam saber que ho havíem de celebrar. Just després del primer recompte vam organitzar una desfilada cantant el *Dies irae*, amb la Concepción, la més menuda i grassoneta, embolicada amb un sudari de llençols al mig d'un seguici de ploraneres, per tot el departament. La resta de les companyes ens seguien mortes de riure.

El desembre havia començat. Totes fèiem càbales de si sortiríem abans de Nadal, i tot d'una m'arribava la desitjada comunicació: «¡Con todo!». Eren les 9 de la nit i ningú m'esperava a la sortida. L'exterior, en aquella hora i després d'aquells llargs mesos d'empresonament, em feia basarda.

—*¿No podría salir mañana por la mañana? Mi familia no vive aquí y...*

—*Una vez ha llegado su orden de libertad debe salir inmediatamente, sería ilegal retenerla aquí.*

—*¡O sea, que ahora sí es ilegal tenerme aquí unas horas más!*

A la presó no teníem maleta, entraves *con lo puesto*. Catorze mesos més tard, 10.200 hores de reclusió havien omplert blocs de dibuixos, llibretes d'apunts més vomitats que escrits, reculls de cartes rebudes... Alguns llibres dedicats que no volia deixar enrere, les quatre peces de roba que amigues i familiars m'havien fet arribar. Vaig encabir-ho tot en dues bosses.

—*Deje las bolsas fuera del rastrillo¹ y mañana, sin falta, venga a buscarlas. Firme aquí su orden de libertad y la liquidación del pecunio.²*

Vaig agafar els quatre xavos que hi quedaven, feia un any llarg que no tenia diners de veritat a les mans.

El desembre era gelat, jo no tenia abric, m'havien detingut amb texans i samarreta a la tardor. Em vaig posar un jersei, un altre jersei, un altre jersei, l'un sobre l'altre, part de la meva producció tèxtil d'aquells mesos, per enfrontar-me al fred d'una ciutat que no havia trepitjat des de feia més d'un any. Vaig entaforar quatre coses imprescindibles dins d'un cabàs de palla portuguès que el Manel m'havia regalat feia temps. El cabàs que m'havien arrabassat brutalment de les mans, carregat de propostes per a les classes de plàstica, quan em van detenir. Propostes que la policia va revisar a fons intentant esbrinar qui sap què clandestí.

El comiat amb les companyes més properes, amb qui havia compartit les llargues hores d'empresonament, no volia acabar mai. Quan ens tornaríem a veure? Adeu, Viki, adeu, Inés, Mari Luz, Eva. Em feia mal al cor deixar-les, especialment la Viki, detinguda als 18 anys, empresonada

1. Reixa de ferro que separava la presó de l'exterior o una zona de l'interior d'una altra.

2. Diners de la detinguda administrats per la presó.

sense judici des de feia més de quatre, un de tants delictes de la injustícia dictatorial, amb qui havia teixit forts llaços d'amistat fraternal i amb qui, juntament amb la Inés, més temps havia passat a la presó. Per les poques informacions que ens havien arribat, sospitàvem que es quedarien fora de l'indult del rei.

La funcionària de torn, impacient, aguantava oberta la porta del primer *rastrillo*. Les ganes de sortir s'enfrontaven amb la incertesa de no trobar algú que m'acollís aquella nit. La Viki em va lligar la seva bufanda al coll. Era com una abraçada que no volia acabar mai.

—*¡Adiós, vendré a veros, no os olvidaré!*

La porta donava a un carrer que no havia trepitjat abans caminant: calle de Juan de Vera, l'adreça tan familiar a les nombroses cartes que rebia. El carrer, molt curt, acabava al paseo de las Delicias. El brogit del trànsit, la gent caminant lliure pel carrer, la rapidesa dels cotxes, tot em venia de nou i m'atabalava.

Les funcionàries no m'havien deixat fer ni una trucada. Vaig entrar en un bar ple d'homes i de fum, em semblava que tothom em mirava pensant: mira, una altra que surt de la presó. Vaig demanar una fitxa de telèfon i vaig trucar a l'única persona que em podia acollir si la trobava. Vaig tenir sort!

—Mateu, he sortit!

—Vinc a buscar-te tot seguit, on ets, no et moguis, en un no res seràs a casa nostra.

—No, no, vull anar a Carabanchel, el Martí ha de sortir, sí o sí, avui. L'ordre de llibertat va per sumar.

El Mateu, cosí del Martí, que feia poc que vivia a Madrid, em va venir a buscar. Vam anar a Carabanchel. Feia una nit de gebre. A les portes de la presó, una gernació esperava la sortida dels seus familiars. Presos comuns, polítics, tothom esperava que amb l'indult els arribés l'anhelada llibertat. Termos plens de begudes calentes i galetes passaven de mà en mà per combatre el fred. La majoria érem dones que anàvem a esperar els nostres companys, pares, fills... Un grup de gitanes picaven de peus i de mans, per passar el fred, tot cantant una cançó que no puc recordar. El Mateu i jo esperàvem resguardats dins del cotxe.

Van passar tres o quatre hores. No podia treure els ulls de la llunyana porta, que de tant en tant s'obria en l'obscura mola, intentant endevinar si qui en sortia era la persona estimada. Per fi, prop de les quatre de la matinada, vaig reconèixer l'enyorada silueta familiar: Martí!

«Deixar constància a les llibretes del que faig:
cartes, llibres i revistes llegits i anotats, seminaris,
manualitats i dibuixos fets... coneixements adquirits.
Por de perdre el temps, que no em robin
aquest tram de la meva vida.»

Memòria dibuixada és un recull dels dibuixos, cartes i reflexions que va escriure Roser Rius, militant antifranquista de la Lliga Comunista Revolucionària, durant els 14 mesos que va estar detinguda a la presó de Yeserías de Madrid després de patir tortures i maltractaments per part de la policia. És un llibre singular perquè és la veu, en primera persona, d'una dona represaliada, testimoni d'una època, i que segueix participant de les lluites socials i polítiques actuals. També és singular pel seu format, un diari de presó il·lustrat, i pel seu contingut, amb cartes, escrites obligatòriament en castellà, i dotzenes de dibuixos que servien tant per expressar —de manera explícita o al·legòrica—, tot el que vivia, com un mitjà de comunicació íntim entre l'autora i el seu company, empresonat a Carabanchel. Tot aquest material s'acompanya de la veu actual de l'autora, que ofereix una mirada retrospectiva, 50 anys després dels fets. La publicació d'aquests textos i dibuixos inèdits es produeix justament en l'any en què es commemora el 50è aniversari de la mort del dictador Francisco Franco.

